

2. Δεύτερον, ὅτι τὸ ἐκούσιον καὶ ἐν τοῖς ἀλόγοις ἐστίν, ὡς ὁ Φιλόσοφος φησὶν ἐν τρίτῳ τῶν ἠθικῶν, ὅτι τὰ παῖδια καὶ τὰ ἄλογα ζῶα κοινωνοῦσι τῷ ἐκούσιῳ· τὸ δ' αὐτὸ φησὶ καὶ ὁ Δαμασκηνὸς καὶ ὁ Νύσσης Γρηγόριος· ἔχουσι γὰρ καὶ ταῦτα ἀρχὴν τῆς ἐνεργείας ἐνδοθὸν μετὰ τινος γνώσεως τοῦ τέλους, ἀτελοῦς μὲντοι· γε, ἐν μόνῃ δηλονότι τῇ τοῦ τέλους ἀντιλήψει ὁ συνεστηκυίας, ἄνευ τοῦ γινώσκειν τὸν λόγον τοῦ τέλους καὶ τὴν τῆς ἐνεργείας πρὸς τὸ τέλος ἀναλογίαν, εὐρισκομένην ἐν τοῖς ἀλόγοις δι' αἰσθήσεως καὶ ὑπολήψεως φυσικῆς· ἔθεν καὶ τὸ ἐκούσιον κατὰ τὸν ἀτελεῖ λόγον ἔχουσιν· χωρὶς γὰρ τοῦ ψηφίσασθαι καὶ ἐπικυρῶσαι αἴφνης ἐπὶ τὸ τέλος χωροῦσι. | Θέλῃσις μὲντοι· γε ἡγουν λογικῆ ἔφεσις ἐν τοῖς ἀλόγοις οὐκ ἔστιν, εἰ καὶ τὸ παρωνύμως θελητὸν εἴτουν ἐκούσιόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς, ἢ μετέχουσι τῆς θελήσεως κατὰ τινα προσήκοντα τῇ θελήσει. f. 88^v

3. Τρίτον, ὅτι τὸ ἐκούσιον καὶ ἐνεργείας χωρὶς δύναται εἶναι, πλαγίως δηλονότι, ὡσπερ τὸ καταδῦναι τὴν ναῦν ἐκούσιον τῷ κυβερνήτῃ, ἐπειδὴν μὴ κυβερνήτῃ, δυνάμενος καὶ ὀφείλων κυβερνᾶν. 15

4. Τέταρτον, ὅτι ἀδύνατον τῇ θελήσει βίαν ἐπενεχθῆναι. Διπλῆ γάρ ἐστι· ἢ τῆς θελήσεως ἐνέργεια, ἄμεσος καὶ ἰδία, ὡς τὸ θέλειν· καὶ τῆς θελήσεως προστατούσης, μεσιτευσούσης ἄλλης δυνάμεως, ὡς τὸ βαδίζειν καὶ διαλέγεσθαι διὰ τῆς κινητικῆς δυνάμεως. Ἡ γοῦν δευτέρα βιάζεται, κωλυομένων ἐξωθεν τῶν μελῶν· ἢ δὲ πρώτη οὐδαμῶς, διότι τὸ ἡναγκασ- 20 μένον, ἐκ τινος ἐξωθεν ἀρχῆς ὄν, ἐναντίον ἐστὶ τῷ ἐκούσιῳ, ἐκ τῆς ἐνδοθεν γινωσκούσης ὄντι· ἀρχῆς, ὡσπερ ἀδύνατον τὸν λίθον ἅμα ἄνω φύσει καὶ κάτω φέρεσθαι κατὰ φύσιν. Οὐδ' εἰ κινεῖτο ἢ θέλῃσις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, βία κινεῖται· οὐδὲν γὰρ γίνεται τῇ θελήσει ἐναντίον, ὡς τό· „Καρδία βασιλέως ἐν χειρὶ Θεοῦ, καὶ ὅπου θέλει, κλίνει αὐτήν“· 25

5. Πέμπτον, ὅτι ἡ βία τοῦ ἀκούσιου αἰτία· ὡς γὰρ τὸ παρὰ φύσιν ἐν τοῖς γνώσεως ἐστερημένοις αὕτη ποιεῖ, οὕτω καὶ ἐν τοῖς γινώσκουσι τὸ παρὰ τὴν θέλησιν, ὃ ἐστὶ τὸ ἀκούσιον.

6. Ἑκτον, ὅτι τὰ διὰ φόβον γινόμενα μᾶλλον ἐστὶν ἐκούσια ἢ ἀκούσια διὰ τοῦ Νύσσης Γρηγορίου καὶ τοῦ Φιλοσόφου· καὶ ἄλλως, τὰ διὰ φόβον 30 καὶ βίαν γινόμενα οὐ μόνον κατὰ τὸ παρὸν διαφέρουσι καὶ τὸ μέλλον, ἀλλὰ καὶ ὅτι πρὸς μὲν τὸ βία ἢ θέλῃσις οὐδαμῶς συναινεῖ ἐνδοθεν· ἐν δὲ τῷ διὰ φόβον γινομένῳ ποιεῖ τι, αἴρουμένη αὐτὸ οὐ δι' αὐτό, ἀλλὰ πρὸς ἀπαλλαγὴν ἄλλου κακοῦ· ἐκούσιον δὲ καὶ τὸ τοιοῦτον, οὐ μόνον τὸ δι' ἑαυτὸ ἀπλῶς αἰρετόν. 35

7. Ἑβδομον, ὅτι ἡ ἐπιθυμία οὐκ ἐστὶν αἰτία τοῦ ἀκούσιου, ἀλλὰ μᾶλλον συνεργεῖ πρὸς εἶναι τι ἐκούσιον ἢ ἀκούσιον.

8. Ὀγδοον, ὅτι ἡ ἄγνοιά ποτε ἐστὶν αἰτία τοῦ ἀκούσιου, τοῦ Δαμασ-

- f. 89 κηνοῦ λέγοντος καὶ τοῦ Φιλοσόφου, ὅτι ἔστι τι | ἀκούσιον δι' ἄγνοιαν. Ἰστέον δὲ ὅτι ἡ ἄγνοια τριχῶς ἔχει πρὸς τὴν τῆς θελήσεως ἐνεργειαν· ἠνωμένως, ἐπομένως καὶ προηγουμένως· ἠνωμένως μὲν, ὅταν ἄγνοια ᾖ τοῦ πραττομένου· εἰ μὲντοι ἐγνωσμένον ᾖ, οὐδὲν ἦττον ἐγένετο ἄν· τότε γὰρ ἡ ἄγνοια οὐκ ἐνάγει πρὸς τὸ θέλειν τοῦτο γενέσθαι, ἀλλ' ἅμα συμβαίνει εἶναί τι γεγονὸς καὶ ἠγνωσμένον, ὡς περ ὅταν τις βούληται ἐχθρὸν ἀποκτεῖναι, ἄγνοῶν δὲ τοῦτον ἀνέλοι, νομίζων ἕλαφρον ἀνελεῖν, ἢ δὴ τοιαύτη ἄγνοια ἀκούσιον οὐ ποιεῖ· ἐπομένως δέ, καθόσον αὕτη ἡ ἄγνοιά ἐστίν ἐκούσιος, καὶ τοῦτο διχῶς κατὰ τοὺς προρρηθέντας δύο τοῦ ἐκούσιου τρόπους, ἓνα μὲν τρόπον, ὅταν ἡ τῆς θελήσεως ἐνεργεῖα φέρηται πρὸς τὴν ἄγνοιαν, ὡς περ ὅταν τις βούληται ἀγνοεῖν ἢ διὰ τὸ ἔχειν ὑπὲρ τῆς ἀμαρτίας ἀπαλογίαν, ἢ διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι ἀποστῆναι τῆς ἀμαρτίας κατὰ τὸ κβ' τοῦ Ἰωβ· «τὴν ἐπιστήμην τῶν ὁδῶν σου οὐ θέλομεν», καὶ αὕτη λέγεται κατὰ διαθέσιν ἄγνοια· ἕτερον δὲ τρόπον, ὅταν τις προσήκη τι γινώσκειν καὶ δύνηται· οὕτω γὰρ τὸ μὴ ποιεῖν καὶ μὴ θέλειν ἐκούσιον εἴρηται. Οὕτω τοίνυν ἡ ἄγνοια ἐκούσιος λέγεται, ἢ ὅταν τις ἐνεργεῖα μὴ θεωρῇ ὃ δύναται θεωρεῖν καὶ ὀφείλει, ἢ τις ἄγνοια ἐστὶ κακῆς αἰρέσεως ἐκ πάθους, ἢ τινος ἕξεως προϊούσα· ἢ ὅταν τις τὴν εἶδησιν, ἣν ἔχειν ὀφείλει, μὴ φροντίζη συνάγειν· προηγουμένως δὲ ἡ ἄγνοια πρὸς τὴν θέλησιν ἔχει, ὅταν οὐκ ᾖ μὲν ἐκούσιος, ἔστι μὲντοι τοῦ θέλειν αἰτία ἄλλοτε τοῦ μὴ θέλειν, ὡς περ ὅταν τις, ἄγνοῶν τινα περίστασιν ἐνεργείας, ἣν εἰδέναι οὐκ ὤφειλεν, ἐκ τούτου τι πράξει ὅπερ εἰδὼς οὐκ ἂν ἔπραξεν, οἷον ὅταν τις ἐξακριβωσάμενος, ἄγνοῶν τινα τὴν ὁδὸν διῆναι, ἀπορρίψη βέλος, δι' οὗ ἂν ἀποκτεῖνοι τὸν παρόντα. Ἡ τοιαύτη γοῦν ἄγνοια αἰτία | ἐστὶν ἀπλῶς τοῦ ἀκούσιου.

VII. — Περὶ τῶν περιστάσεων τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν.

1. Καὶ πρῶτον, ὅτι ἡ περίστασις συμβεβηκός ἐστι τῇ ἀνθρωπίνῃ ἐνεργείᾳ· λέγεται γὰρ περίστασις ὅπερ ἕξω τῆς οὐσίας τινὸς ὄν, ἀπτεται τοῦτου ἐκ μεταφορᾶς τῶν τοπικῶν περισταμένων.

2. Δεύτερον, ὅτι τὰς περιστάσεις τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν δεῖ θεωρεῖσθαι ὑπὸ τοῦ θεολόγου πρῶτον μὲν ἐν τῇ πρὸς τὸ τέλος τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν ἀναφορᾷ, πρὸς ὃ τάττονται κατὰ τινα συμμετρίαν εὐλόγως, ἢ γίνεται, φυλαττομένων αὐταῖς τῶν πρεπουσῶν περιστάσεων· δεύτερον, καὶ καθ' αὐτάς τὰς ἐνεργείας, ὅτι ἄλλως οὐκ ἂν θεωρήσειεν ἐν αὐταῖς τὸ βέλτιον καὶ τὸ χεῖρον εἰ μὴ μετὰ τοῦ συνθεωρεῖν τὰς περιστάσεις, αἱ τὰς ἐνεργείας ποικίλλουσιν· τρίτον, ὅτι ἄλλως οὐκ ἂν δύναίτο θεωρεῖν αὐτάς πότερον ἔμμισθοί εἰσιν, ἢ τούναντίον, εἰ μὴ εἰδείη τὰς περιστάσεις,

ὧν ἡ γνῶσις ἢ ἄγνοια ποιεῖ τὸ ἐκούσιον καὶ ἀκούσιον ἐν ταῖς πράξεσιν, ἐξ ὧν τὸ ἔμμισθον ἢ κατακριτέον.

3. Τρίτον, ὅτι δεόντως ἀριθμοῦνται αἱ περιστάσεις· ἢ γὰρ αὐτῆς τῆς ἐνεργείας ἄπτεται ἢ περίστασις, καὶ τοῦτο διχῶς, ἢ ὡς μέτρον, ὡσπερ ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος· ἢ ὡς ποιότης τῆς ἐνεργείας, καὶ ἔστιν ὁ τρόπος· ἢ τοῦ ἀποτελέσματος ἄπτεται, καὶ ἔστι τὸ τί· ἢ τοῦ αἰτίου τῆς ἐνεργείας, κατὰ μὲν τὴν τελικὴν τὸ διὰ τί· κατὰ δὲ τὴν ὑλικὴν ἢ τὸ ἀντικείμενον, τὸ περὶ ὃ· κατὰ δὲ τὴν ποιητικὴν, ὡς μὲν ἀρχικὴν, τὸ τίς· ὡς δὲ ὀργανικὴν, τίσι βοηθήμασιν. Ταῦτα δὲ ἔστι· τίς, τί, ποῦ, διὰ τίνων, τί, πῶς, πότε. Τὸ δὲ περὶ ὃ τοῦ Φιλοσόφου ταῦτόν ἐστι τῷ τί τοῦ Τουλλίου. 10

4. Τέταρτον, ἀρχαιδέσταται καὶ τῶν περιστάσεων ἢ τίνος ἕνεκα καὶ τί ἐστὶ τὸ ποιούμενον.

VIII. — Περὶ θελήσεως, τίνων ἐστὶν ὡς θελητῶν.

1. Καὶ πρῶτον, ὅτι ἡ θέλησις μόνον τοῦ ἀγαθοῦ ἐστὶν, τοῦ Διονυσίου ἐν τῷ περὶ θείων ὀνομάτων λέγοντος, ὅτι τὸ κακὸν παρὰ τὴν θέλησιν ἐστὶ, καὶ ὅτι πάντα τοῦ ἀγαθοῦ ἐφίεται.

Ἔτι, ὡς ἡ φυσικὴ ἔφεσις ἔπεται εἶδει τινὶ ἐν φύσει ὑφεστῶτι, οὕτως ἡ τῆς θελήσεως | τῷ νοηθέντι εἶδει· διὸ τὸ μὲν ἐφ' ὃ ἐκείνη ῥέπει ἀγαθόν f. 90 ἐστὶν ἐν πράγματι ὑφεστῶς· τὸ δὲ ἐφ' ὃ αὕτη, νοηθέν ἐστὶν ἀγαθόν· καὶ 20 διὰ τοῦτο φησὶν ὁ Φιλόσοφος, ὅτι τὸ τέλος ἢ τὸ ἀγαθόν ἐστὶν, ἢ τὸ δοκοῦν ἀγαθόν.

2. Δεύτερον, ὅτι ἡ θέλησις καὶ τῶν πρὸς τὸ τέλος ἐστίν. Ἐν γὰρ τοῖς φυσικοῖς τῇ αὐτῇ δυνάμει δίεισι τὰ μέσα καὶ πρὸς τὸν ὄρον ἀφικνεῖται· ἀλλὰ τὰ πρὸς τὸ τέλος ὡσπερ τινὰ μέσα εἰσὶν, δι' ὧν εἰς τὸ τέλος 25 καὶ εἰς ὄρον τινὰ ἀφικνεῖται.

Ἔτι, ἡ μὲν θέλησις, ἀντὶ τῆς δυνάμεως νοουμένη ἢ θέλομεν, καὶ ἀμφοτέρων ἐστίν· πᾶσα γὰρ δύναμις ἐκτείνει ἑαυτὴν πρὸς πάντα ἐν οἷς ἀμγγέπη ὁ λόγος τοῦ ἰδίου ἀντικειμένου εὐρίσκεται, ὡσπερ ἐπὶ τῆς ὄψεως· ὡς δὲ καὶ ὁ τοῦ ἀγαθοῦ λόγος, ὅς ἐστι τῆς θελήσεως ἀντικείμενον, καὶ 30 ἐν τοῖς τέλεσι καὶ ἐν τοῖς πρὸς ταῦτα εὐρίσκεται. Ἀντὶ δὲ τῆς ἐνεργείας νοουμένη, τοῦ τέλους μόνον ἐστίν· τοῦτο γὰρ ἐστὶ δι' αὐτὸ θελητόν, πρὸς ὃ φέροιτο ἂν ἡ ἀπλή τῆς δυνάμεως ἐνέργεια, ὡς τοῦτο ὄν καθ'αυτὸ τῆς δυνάμεως ἀντικείμενον· ὃ γὰρ καὶ ἐν τοῖς πρὸς τὸ τέλος ἢ θέλησις θέλει τὸ τέλος ἐστίν, ὡσπερ καὶ τὸ νοεῖν κυρίως τῶν καθ'αυτὰ γινωσκομένων 35 ἐστίν, τῶν ἀρχῶν δηλονότι· τῶν δὲ διὰ τῶν ἀρχῶν γινωσκομένων οὐ λέγεται εἶναι νόησις, εἰ μὴ καθόσον ἐν τούτοις αὐταὶ γινώσκονται αἱ ἀρχαί. Οὕτω γὰρ ἔχει τὸ τέλος ἐν τοῖς ἐφετοῖς ὡς ἡ ἄμεσος ἀρχὴ ἐν τοῖς θεωρητοῖς, ὡς λέγεται ἐν ἕκτῳ τῶν ἡθικῶν.

3. Τρίτον, ὅτι οὐ τῇ αὐτῇ τῆς θελήσεως ἐνεργείᾳ φέρεται τι εἰς τὸ 40

τέλος καὶ τὰ πρὸς τὸ τέλος· διάφορα γὰρ γένει εἰσὶν ἐν τῷ ἀγαθῷ· αἱ δὲ ἐνέργειαι κατὰ τὰ ἀντικείμενα διαφέρουσιν.

Ἰστέον δὲ ὅτι διχῶς ἡ θέλησις εἰς τὸ τέλος φέρεται, ἢ ἀπολελυμένως καὶ καθ'αυτὸ, ἢ ὡσπερ ἐν αἰτίᾳ τοῦ θέλειν τὰ πρὸς τὸ τέλος· καὶ οὕτως ὅς εἰσὶν ἐνέργειαι τῆς θελήσεως, ἔστιν ὅτε καὶ χρόνῳ μεριζόμεναι, ὡσπερ f. 90^v ἔταν τις θέλησιν πρῶτον τὴν ὑγίαν, καὶ μετὰ ταῦτα | κυροῖ πῶς δυνατὸν ὑγιασθῆναι, καὶ θέλει μισθώσασθαι ἰατρόν, ἵνα τὴν ὑγίαν τύχη, ὡς καὶ περὶ τὸν νοῦν πρῶτον νοεῖ τις τὰς ἀρχὰς καθ' αὐτάς, ἔπειτα ταύτας καὶ ἐν αὐτοῖς νοεῖ τοῖς συμπέρασμασιν, καθὼ διὰ τὰς ἀρχὰς αὐτάς συντίθεται.

10 Ἐπι, τὸ χρῶμα καὶ τὸ φῶς τῇ αὐτῇ ἐνεργείᾳ ὁράται· δυνατὸν μέντοι τὸ φῶς ὁρασθῆναι ἀνευ τοῦ τοῦ χρῶμα ὁρασθῆναι· ὡς δὲ καὶ ἐπὶ τῆς θελήσεως αἰεὶ μετὰ τῶν πρὸς τὸ τέλος καὶ τὸ τέλος θέλει, ἀλλ' οὐ τὸ ἀνάπαλιν.

ΙΧ. — Ὑπὸ τίνος ἡ θέλησις κινεῖται.

15 1. Πρῶτον, ὅτι ἡ θέλησις κινεῖται ὑπὸ τοῦ νοῦ· ὁ γὰρ Φιλόσοφος ἐν τρίτῳ περὶ ψυχῆς τὸ ἐφετὸν νοηθέν, φησὶν, ἔστι κινουῦν, οὐ κινουμένον· ἡ δὲ θέλησις ἔστι κινουῦν κινητόν.

Ἐπι, ἡ τεχνικὴ δύναμις, ἧς ἔστι τὸ καθόλου τέλος, κινεῖ πρὸς τὸ ἐνεργεῖν τὴν δύναμιν καὶ τὴν τέχνην, ἧς ἔστι τὸ μερικὸν τέλος τὸ ὑπ' ἐκεῖνο τὸ καθόλου περιεχόμενον, ὡς φαίνεται ἐν τῷ στρατεύματι ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος καὶ λοχαγοῦ, καὶ ἐν τῇ κυβερνητικῇ καὶ ναυπηγικῇ· καὶ τὸ ἀντικείμενον δὲ κινεῖ, ὀρίζον τὴν ἐνέργειαν κατὰ τὸν τρόπον τῆς εἰδικῆς ἀρχῆς, ὑφ' ἧς ἐν τοῖς φυσικοῖς ἡ ἐνέργεια εἰδοποιεῖται, ὡσπερ ὑπὸ τῆς θερμῆς ἢ θερμανσις· εἰδικὴ δὲ ἀρχὴ πρώτη τὸ ὄν ἔστι καὶ τὸ καθόλου ἀληθές, ὃ ἔστι 20 τοῦ νοῦ ἀντικείμενον, καὶ διὰ τοῦτο κατὰ τοῦτον τῆς κινήσεως τρόπον ὁ νοῦς κινεῖ τὴν θέλησιν, ὡσπερ ὑπ' ὄψιν ἄγων αὐτῇ τὸ ἴδιον ἀντικείμενον.

2. Δεύτερον, ὅτι δύναται κινεῖσθαι καὶ ὑπὸ τῆς αἰσθητικῆς ἐφέσεως, καὶ ταπεινοτέρας οὔσης, διὰ τὸ τὸν ἄνθρωπον ὑπὸ τῆς αἰσθητικῆς μεταβάλλεσθαι ἐφέσεως κατὰ τι πάθος· καὶ διὰ τοῦτο τῷ ὀργισμένῳ δοκεῖ 30 τι ἀγαθὸν οἰκείως τῇ ἐμπαθεῖ διαθέσει, ὅπερ οὐκ ἂν δόξειε καθ' ἑστώτι· οἷος δὲ ἔστιν ἕκαστος, τοιοῦτον αὐτῷ καὶ τὸ τέλος δοκεῖ, φησὶν ὁ Φιλόσοφος ἐν τρίτῳ τῶν ἠθικῶν.

3. Τρίτον, ὅτι καὶ ὑφ' ἑαυτῆς κινεῖται· διὰ γὰρ τοῦ θέλειν τὸ τέλος κινεῖ ἑαυτὴν πρὸς τὸ θέλειν τὰ πρὸς τὸ τέλος.

36 4. Τέταρτον, ὅτι κινεῖσθαι δύναται καὶ ὑπὸ τίνος ἕξωθεν· πᾶν γὰρ τὸ ποτὲ μὲν ἐντελεχείᾳ ἐνεργοῦν, ποτὲ δὲ δυνάμει δεῖται ὑπὸ τίνος κινεῖσθαι f. 91 | κινουόντος· ἡ δὲ θέλησις ἀρχεται θέλειν τι, ὅπερ οὐκ ἤθελε πρότερον διὰ συμβουλῆς.

5. Πέμπτον, ὅτι οὐ κινεῖται ὑπὸ τοῦ οὐρανίου σώματος κυρίως· οὐδὲν γὰρ σῶμα δύναται ὄραν εἰς πράγμα ἀσώματον, ἀλλὰ τὸ ἀνάπαλιν μᾶλλον

διὰ τὸ τὰ αἴτια ἐδικωτέρας εἶναι καὶ καθολικωτέρας δυνάμεως. Κατὰ συμβεβηκὸς μέντοι γε ἡ κίνησις τῶν οὐρανίων σωμάτων καὶ εἰς τὴν θέλησιν ὁρᾷ, καθόσον εἰς τὰς αἰσθητικὰς δυνάμεις ἐντελεχείας οὔσας ὀργάνων σωματικῶν ὁρᾷ· διὰ δὲ τῶν παθῶν τῆς αἰσθητικῆς ἐφέσεως ἡ νοερὰ ἐφῆσις κινεῖται, ὡς εἴρηται, ὡσπερ ψυχὸς ἐπιόντος ἀρχεταιί τις θέλειν ἢ ἀνάπτειν πῦρ.

6. Ἐκτον, ὅτι ὑπὸ μόνου τοῦ Θεοῦ ὡς ὑπὸ ἐξωθεν ἀρχῆς κινεῖται ἡ θέλησις. Ἐν γὰρ τῷ δευτέρῳ τῆς πρὸς Φιλιππησίους εἴρηται ὅτι „ὁ Θεὸς ἐστὶν ὁ ἐνεργῶν ἐν ἡμῖν τὸ θέλειν καὶ τὸ ἐνεργεῖν“· καὶ εὐλόγως· τὸ γὰρ τὴν ἐκούσιον τινὸς κίνησιν ὑπὸ τινος ἀρχῆς ἐξωθεν εἶναι, ἥτις οὐκ ἐστὶν 10 αἰτία τῆς θελήσεως, ἀδύνατον διὰ τὸ τὴν κατὰ φύσιν κίνησιν ὑπ' ἐκείνου μόνου γινώσκεισθαι ὅ τῆς φύσεως ἐστὶν αἷτιον· τῆς δὲ θελήσεως αἷτιον οὐδὲν ἐστὶν εἰ μὴ ὁ Θεός, πρῶτον μὲν, ὅτι ἡ θέλησις δύναμις ἐστὶ τῆς λογικῆς ψυχῆς, αὕτη δὲ ἐκ μόνου δημιουργοῦ τοῦ Θεοῦ· δεύτερον, ὅτι ἡ θέλησις πρὸς τὸ καθόλου ἀγαθὸν τέτακται· ὁ δὲ Θεός ἐστὶ τὸ καθόλου 15 ἀγαθόν· μερικὴ δὲ αἰτία οὐ δύναται τινι διδόναι τὴν πρὸς τὸ καθόλου βόλην, ὅθεν οὐδὲ τῆς πρώτης ὕλης δυνάμει οὔσης πρὸς πάντα τὰ εἶδη δύναται μερικόν τι ποιοῦν αἷτιον εἶναι.

X. — Περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν κινεῖται ἡ θέλησις. 20

1. Καὶ πρῶτον, ὅτι ἡ θέλησις ἐφ' ὃ ἂν κινήται, φύσει κινεῖται· ἡ γὰρ τῆς θελήσεως κίνησις ἔπεται τῇ τοῦ νοῦ ἐνεργείᾳ· ὁ δὲ νοῦς νοεῖ τινα φύσει· καὶ ἡ θέλησις ἄρα τινὰ φύσει θέλει· ἄλλως τε καὶ διὰ τῆς θελήσεως οὐ μόνον τῶν προσηκόντων τῇ δυνάμει τῆς θελήσεως ἐφ' ἐμέθεα, ἀλλὰ καὶ τὰ προσήκοντα ἐκάστη δυνάμει καὶ ὅλῳ τῷ ἀνθρώπῳ· ὅθεν 25 φύσει | ὁ ἀνθρώπος οὐ τὸ τῆς θελήσεως μόνον ἀντικείμενον θέλει, ἀλλὰ f. 91 v καὶ πάντα τὰ οἰκεία ταῖς ἄλλαις δυνάμεσιν, ὅσον τὴν τοῦ ἀληθοῦς γνῶσιν, ἥτις ἐστὶν οἰκεία τῷ νῷ, καὶ τὸ εἶναι καὶ ζῆν καὶ τὰ τοιαῦτα, τὰ τῇ φυσικῇ συστάσει ἀνήκοντα, ἃ πάντα ὑπὸ τὸ ἀντικείμενον τῆς θελήσεως περιέχοντα ὡσπερ τινὰ μερικὰ ἀγαθὰ. 30

2. Δεύτερον, ὅτι ἡ θέλησις οὐκ ἐξ ἀνάγκης ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἀντικειμένου κινεῖται· λογικὴ γὰρ οὔσα δύναμις, τῶν ἀντικειμένων ἐστίν.

Ἰστέον ὅτι διχῶς κινεῖται ἡ θέλησις· κατὰ τε τὸ ἐνεργεῖν ἀπὸ τοῦ μὴ ἐνεργεῖν, καὶ οὕτως ἐξ ἀνάγκης ὑπ' οὐδενὸς ἀντικειμένου κινεῖται· δυνατόν γὰρ τινα περὶ μηδενὸς ἀντικειμένου λογιζέσθαι, καὶ ἀκολούθως 35 μηδ' ἐνεργεῖν θέλειν αὐτό· καὶ κατὰ τὸ εἶδος τῆς ἐνεργείας, ὅπερ ἐστὶ κατὰ τὸ ἀντικείμενον, καὶ οὕτως ἡ θέλησις ὑπὸ τινος μὲν ἀντικειμένου ἐξ ἀνάγκης κινεῖται, ἡγουν εἰ προτεθείη αὕτη τι καθόλου ὄν ἀγαθόν καὶ

ὡς ἂν τις λογίσηται, εἴπερ μόνον θέλοι, ἐξ ἀνάγκης ἐπ' αὐτὸ ἐνεγχθήσεται· οὐ γὰρ δύνησεται θέλειν τὸ ἀντικείμενον· ὑπὸ τινος δὲ οὐκ ἐξ ἀνάγκης, ἤγουν εἰ προτεθείη τι, ὅπερ οὐ πανταχόθεν λογιζομένοις ἐστὶν ἀγαθόν. Ὅθεν τὸ τέλειον ἀγαθὸν ἐξ ἀνάγκης κινεῖ, οἷον ἡ μακαριότης· τὰ δὲ
 6 ἄλλα, καθόσον ἀποδέουσι τινὸς ἀγαθοῦ, δύναται ἡ θέλησις καὶ ἀπαναί-
 νεσθαι καὶ προσίεσθαι· δύνανται γὰρ καὶ ὡς μὴ ἀγαθὰ λαμβάνεσθαι.

3. Τρίτον, ὅτι ἡ θέλησις οὐκ ἐξ ἀνάγκης κινεῖται ὑπὸ τοῦ πάθους τῆς ταπεινοτέρας ἐφέσεως· εἴρηται γὰρ ἐν τῷ τετάρτῳ τῆς Γενέσεως·
 „Ἵπὸ σέ ἐστὶ ἡ ἐπιθυμία σου, καὶ σὺ κυριεύσεις αὐτῆς“. Εἰ γὰρ καὶ
 10 μὴ δύναται ποιῆσαι τὴν κίνησιν τῆς ἐπιθυμίας μὴ ἐπαναστῆναι, ἀλλὰ
 δύναται μὴ θέλειν ἐπιθυμῆναι ἢ τῇ ἐπιθυμίᾳ μὴ συντίθεσθαι. Εἰ δὲ ὁ
 λόγος καταβεβάπτισται, ὡς ἐν τοῖς ἐμπλήκτοις ἢ ἐξεστηκόσιν, ἐξ ἀνάγκης
 ἔπετα· ἡ θέλησις τῇ τοῦ πάθους ὀρμῇ, ὡσπερ ἐν τοῖς σπουδαίοις τὸ αἰσθη-
 f. 92 τικὸν μέρος τῷ λόγῳ παντελῶς ὑπέικει ἐξ ἀνάγκης. Ὅταν δὲ | τῷ πάθει
 16 ἐπίσκοτιζομένου τοῦ λόγου μένη τι αὐτοῦ ἐλεύθερον, δυνατόν τινα ἢ τὸ
 πάθος παντελῶς ἀπελαύνειν, ἢ τοῦλάχιστον ἑαυτὸν κατέχειν οὐκ ἀκολου-
 θοῦντα τῷ πάθει.

4. Τέταρτον, ὅτι ἡ θέλησις οὐκ ἐξ ἀνάγκης κινεῖται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἐν γὰρ τῷ πεντεκαίδεκάτῳ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ λέγεται· „Ὁ Θεὸς ἐξ
 20 ἀρχῆς τὸν ἄνθρωπον ἐποίησε καὶ ἀφῆκεν αὐτὸν ἐν χειρὶ τῆς βουλῆς αὐτοῦ“.

Ἐτι, ἐπεὶ ἀδύνατον ὑπὸ τῆς προνοίας φθειρεσθαι τὴν τῶν πραγμάτων τάξιν, ὡς ἐκ τῶν ἀναγκαίων αἰτίων τῇ θείᾳ κινήσει ἔπονται ἀναγκαῖα ἀποτελέσματα, οὕτω καὶ ἐκ τῶν ἐνδεχομένων, ἐν οἷς ἐστὶ καὶ ἡ θέλησις, ἐνδεχόμενα, πλὴν ἐκείνων ἐφ' ἃ φύσει καὶ αὕτη κινεῖται. Κινεῖ ἄρα οὕτως
 26 αὐτὴν ὥστε μὴ ἐξ ἀνάγκης ἐφ' ἐν ὀρίζειν, ἀλλὰ μένειν τὴν κίνησιν ταύτης ἐνδεχομένην.

Ἐτι, ἡ θεία θέλησις οὐ βούλεται μόνον τὸ γενέσθαι τι διὰ τοῦ πράγματος, οὐ κινεῖ, ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦτον τὸν τρόπον γενέσθαι, ὅς τῇ τούτου φύσει συμβαίνει· καὶ φυσικόν ἐστὶν ἐκάστω ὅπερ ὁ Θεὸς οὕτως ἐνεργεῖ
 30 ἐν αὐτῷ ὡστ' αὐτῷ εἶναι φυσικόν· οὕτω γὰρ ἐστὶν ἐκάστω τι οἰκεῖον καθὼς θέλει ὁ Θεὸς τούτω οἰκεῖον εἶναι· οὐ μὴν θέλει πᾶν ὅπερ ἂν αὐτὸς ἐν τοῖς πράγμασιν ἐνεργεῖ φυσικὸν εἶναι τούτοις, ἤγουν τὸ τοὺς νεκροὺς ἀνίστασθαι, ἀλλὰ τοῦτο βούλεται πᾶσιν εἶναι φυσικόν, τὸ ὑποτέταχθαι τῇ αὐτοῦ δυνάμει.

36 XI. — Περὶ ἀπολαύσεως.

1. Καὶ πρῶτον, ὅτι ἡ ἀπόλαυσις τῆς ἐφιεμένης δυνάμεως ἐστίν· οὐδὲν δὲ κωλύει ἐν καὶ ταῦτὸν κατὰ διαφόρους λόγους εἰς διαφόρους δυνάμεις ἀνήκειν, ὥστε καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ θεωρία, ἣ μὲν θεωρία, τοῦ νοῦ ἐστὶν ἐνέρ-

γεια· ἢ δὲ ἀγαθὸν καὶ τέλος, τῆς θελήσεως ἐστὶν ἀντικείμενον, καὶ τοῦτον τὸν τρόπον ἐστὶ καὶ ταύτης ἀπόλαυσις. Ὅθεν τούτῳ τῷ τέλει ὁ μὲν νοῦς ἔπεται ὡσπερ δύναμις ἐνεργοῦσα, ἡ δὲ θέλησις ὡσπερ δύναμις πρὸς τὸ τέλος κινουσα καὶ ἀπολαύουσα οὐ ἤδη ἔτυχε τέλους.

2. Δεύτερον, ὅτι τοῦ ἐσχάτου μόνου τέλους ἐστὶν ἡ ἀπόλαυσις, | διότι f. 92^v ἐν ᾧ ἠσθεῖσα θέλησις ἠρεμεῖ ἀπλῶς, τοῦτ' ἐστὶ κυρίως ἀπολαυστόν, ὡς ἐπὶ τῶν καρπῶν· οὐ γὰρ ἔτι ἀνηρητημένη μένει ἢ τῆς θελήσεως κίνησις, ὡς ἐπὶ τῶν ἄλλων χάριν ἡδέων, ἃ χρήσιμα ἢ χρηστὰ λέγονται· καὶ τελεία μὲν ἐστὶν ἀπόλαυσις, ὅταν τις τὸ τέλος ἔχη πραγματικῶς, ἀτελής δέ, ὅταν ἐν μόνῳ τῷ λογισμῷ.

10

XII. — Περὶ βουλήσεως.

1. Περὶ τοῦτο ζητεῖται πρῶτον εἰ ἡ βούλησις τῆς θελήσεως ἐστὶν ἐνέργεια, ἢ τοῦ νοῦ, καὶ δείκνυται ὅτι τῆς θελήσεως.

2. Δεύτερον, εἰ μόνου τοῦ ἐσχάτου τέλους ἐστὶ, καὶ δείκνυται ὅτι οὐ 16 τούτου μόνου· οὐ γὰρ ἂν ἦσαν διάφοροι τῶν ἀνθρώπων σκοποί.

3. Τρίτον, εἰ δυνατὸν πλείω ὁμοῦ βούλεσθαι, καὶ δείκνυσι δυνατὸν εἶναι, διότι καὶ ἡ φύσις δι' ἐνὸς ὀργάνου πλείους ὠφελείας σκοπεῖ, καὶ ἡ γλῶττα καὶ πρὸς τὴν ὁμιλίαν τέτακται καὶ πρὸς τὴν γεῦσιν, οὐ μέντοι γε πάντα ὡς ἐσχατα τέλη.

20

4. Τέταρτον, εἰ μία καὶ ἡ αὐτὴ κίνησις ἐστὶν ὁ τε σκοπὸς τοῦ τέλους καὶ ἡ θέλησις τοῦ πρὸς τὸ τέλος, καὶ δείκνυται ὅτι μία.

5. Πέμπτον, εἰ σκοπεῖ τὸ τέλος καὶ τὰ ἄλογα ζῶα, καὶ δείκνυται ὅτι οὐχί. Ὁ γὰρ σκοπὸς τοῦ τέλους τάξιν τινὸς πρὸς τὸ τέλος σημαίνων τοῦ λόγου ἐστίν, εἰ μὴ καὶ ἡ φύσις λέγεται τὸ τέλος σκοπεῖν, ἅτε ἐπὶ τὸ 25 ἴδιον τέλος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κινουμένη. Οὕτω γὰρ καὶ τὰ ἄλογα τὸ τέλος σκοπεῖ, καθόσον ὁρμῇ τινι φυσικῇ ἐπὶ τι κινουμένη ἀνευ τοῦ τάττειν· τοῦτο δὲ οὐκ ἐστὶν ἀρχοειδῶς καὶ κυρίως σκοπεῖν.

XIII. — Περὶ τῆς ἐνεργείας τῆς θελήσεως, ἢ ἐστὶν ἡ αἴρεσις. 30

1. Καὶ πρῶτον, ὅτι ἡ αἴρεσις τῆς θελήσεως ἐστὶν ἐνέργεια· ἐστὶ γὰρ ἐπιθυμία τῶν ἐφ' ἡμῖν, κατὰ τὸν Φιλόσοφον ἐν τρίτῳ τῶν ἠθικῶν.

2. Δεύτερον, ὅτι ἡ αἴρεσις οὐχ ἀρμόττει τοῖς ἀλόγοις· φησὶ γὰρ ὁ Νύσσης Γρηγόριος· „Τὰ παιδιά καὶ τὰ ἄλογα ἐκόντα μὲν ποιοῦσιν, οὐ μὲν δὲ αἰρούμενα“· ἐν γὰρ τοῖς εἰς ἐν ὠρισμένοις ἢ αἴρεσις χώραν οὐκ 35 ἔχει· τοιαῦτα δὲ εἰσιν αἱ ἐνέργειαι τῶν τῇ αἰσθητικῇ ἐφέσει μόνῃ ζώντων, οὐχί καὶ τῇ θελήσει, ὡσπερ τῶν ἀλόγων ζῶων. Εἰ δὲ καὶ δοκοῦσιν ἐφίεσθαι τινος τοῦ τέλους | ἕνεκα, ἀλλ' οὐ πᾶσα τοιαύτη ἐφεσις αἴρεσις f. 98 λέγεται, ἀλλ' ἢ μετὰ τινος διακρίσεως ἑτέρου ἀφ' ἑτέρου, ἥτις οὐ δύναται εἶναι εἰ μὴ ἐν οἷς ἡ ἐφεσις ἐπὶ πλείω δύναται φέρεσθαι. Εἰ δὲ καὶ 40

2*

φρόνιμα ἄνευ μαθήσεως λέγεται ἕνια ἐν πρώτῳ τῶν μετὰ τὰ φυσικά, οἷον μέλιτται καὶ ἀράχλαι καὶ κύνες, φρονήσεως δὲ φησιν ὁ Φιλόσοφος ἐν ἕκτῳ τῶν ἠθικῶν τὸ καλῶς αἰρεῖσθαι τὰ πρὸς τὸ τέλος, ἀλλ' οὐ κυρίως εἰσι φρόνημα· οὐ γὰρ ὡς ἐν αὐτοῖς λόγου ὄντος ἢ αἰρέσεως, ἀλλ' ὡς φυσικῇ
 6 τινι ῥοπῇ τὸ ἑαυτῶν ἔργον μεθ'οδεύοντα, οὐκ αὐτὰ εὐρηκότα τὴν τάξιν, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἄκρας ἐκείνης τέχνης ἐγκατωκισμένης αὐτοῖς, ὡσπερ διὰ τὸν καλῶς βάλλοντα τὸ βέλος κατ'εὐθείαν κινεῖται ὡσπερ εἰ αὐτὸ λόγον εἶχεν ἰθύοντα.

3. Τρίτον, ὅτι ἡ αἴρεσις τῶν πρὸς τὸ τέλος ἐστίν, καὶ ἡ θέλησις τοῦ
 10 τέλους, αὐτῇ λέξει τοῦ Φιλοσόφου λέγοντος, καὶ ὅτι οὐκ ἔστι τῶν ἀδυνάτων, τοῦ αὐτοῦ καὶ ταῦτα λέγοντος ἐν τρίτῳ τῶν ἠθικῶν.

4. Τέταρτον, καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν δι' ἀνάγκης ἢ αἴρεσις· λογικῇ γὰρ οὐσα δύνამις, τῶν ἀντικειμένων ἐστίν.

XIV. — Περὶ βουλήs.

15

1. Πρὸς τοῦτο ζητεῖται πρῶτον εἰ ἡ βουλή ζήτησις ἐστὶ περὶ τῶν πρακτῶν, καὶ δείκνυται ὅτι οὕτως.

2. Δεύτερον, εἰ καὶ περὶ τοῦ τέλους ἐστίν, ἢ μόνον περὶ τῶν πρὸς τὸ τέλος, καὶ δείκνυται ὅτι οὐκ ἔστι περὶ τοῦ τέλους· τὸ γὰρ τέλος ἐν τοῖς
 20 πρακτικοῖς ἀρχῆs λόγον ἔχει, οὐ πίπτει δὲ ὑπὸ ζήτησιν ἢ ἀρχῇ, ἀλλ' ἐν πάσῃ ζητήσει δεῖ τὰς ἀρχὰς ὑποκείσθαι.

3. Τρίτον, εἰ περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν μόνων ἐστὶ, καὶ δείκνυται ὅτι οὕτως.

4. Τέταρτον, εἰ περὶ τῶν παιδεύσει ἢ τέχνη γινομένων, καὶ δείκνυται ὅτι οὐ περὶ τούτων· ἡ ζήτησις γὰρ περὶ τῶν εἰς ἀμφισβήτησιν ἐρχομένων.
 25 Ἐνια δὲ τοῖς ἀνθρώποις οὐκ ἀμφισβητήσιμα διχῶς· ἢ διὰ τὸ ἐξ ὠρισμένων μεθόδων εἰς ὠρισμένα τέλη τὴν πρόοδον εἶναι, ὡσπερ ἐπὶ τῶν τεχνῶν ἔχει· ἢ διὰ τὸ μηδέν, ἢ μὴ πολὺ διαφέρειν πρὸς τὸ τυχεῖν τοῦ τέλους· τὸ δὲ μικρὸν ὁ λόγος ὡσπερ οὐδέν λαμβάνει.

f. 93^v 5. Πέμπτον, | εἰ τὸν ἀναλυτικὸν προχωρεῖ τρόπον, καὶ δείκνυται ὅτι
 30 οὕτως· ἐφ' ὧν γὰρ ἡ ἀρχῆ τῇ μὲν γνώσει προτέρα, ὑστέρα δὲ τῷ εἶναι, ἀναλυτικῇ ἐστὶν ἢ πρόοδος· τοιοῦτον δὲ ἡ ἀρχῆ τῆs βουλήs. Τὸ τέλος γὰρ ἐστὶν λογισμῷ μὲν πρότερον, ὕστερον δὲ τῷ εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο βουλευόμενοι ἀρχόμεθα ἀπ' ἐκείνου ὃ σκοποῦμεν ἐν τῷ μέλλοντι, ἕως ἂν ἀφικώμεθα ἐφ' ὃ δεῖ παραυτίκα πράττειν· ὅθεν καὶ ἡ τάξις τοῦ περὶ τῶν
 35 πράξεων συλλογίζεσθαι ἐναντία ἐστὶ τῇ τοῦ πράττειν τάξει.

6. Ἑκτον, εἰ ἡ ζήτησις τῆs βουλήs ἐπ' ἀπειρον πρόεισιν, καὶ δείκνυται οὐχί· οὐδέν γὰρ κινεῖται ἐφ' ὃ ἀδύνατον ἐλθεῖν, ὡς ἐν πρώτῳ περὶ οὐρανοῦ· τὸ δὲ ἀπειρον ἀδύνατον διελθεῖν, καὶ εἰ τῆs βουλήs ἢ ζήτησιs ἦν ἀπειρος, οὐδ' ἂν ἤρχόμεθα βουλεύεσθαι εὖ φρονοῦντες, ἀλλὰ φρονοῦντες μᾶλλον
 40 ἀρχόμεθα.

XV. — Περὶ συγκαταθέσεως.

1. Περὶ ταύτην πρῶτον δείκνυται, ὅτι ἔστι τῆς ἐφιεμένης δυνάμεως, οὐ τῆς ἀντιληπτικῆς.
2. Δεύτερον, ὅτι οὐ προσίκει τοῖς ἀλόγοις ζώοις· ἔστι γὰρ ἀγάπη τοῦ ἐκ τῆς βουλῆς κεκρυμένου· βουλή δὲ ἐν τοῖς ἀλόγοις οὐκ ἔστιν. 6
3. Τρίτον, ὅτι τῶν πρὸς τὸ τέλος ἔστι μόνον, περὶ ὧν καὶ ἡ βουλή.
4. Τέταρτον, ὅτι ἡ πρὸς τὸ ποιεῖν συγκατάθεσις αἰεὶ τοῦ ὑψηλοτέρου ἔργου ἐστίν, Αὐγουστίνου λέγοντος ἐν δωδεκάτῳ περὶ Τριάδος ἀδύνατον ἀμάρτημα δρᾶσαι τι τῇ διανοίᾳ ψηφίσασθαι ἰσχυρῶς, μὴ τοῦ σκοποῦ τῆς διανοίας, ἣς ἐστὶν ἡ ἄκρα δύναμις τοῦ τὰ μέλη ἢ ἐπ' ἔργα κινεῖν, ἢ πάλιν 10 ἀπὸ τῶν ἔργων κωλύειν, ὑποχωροῦντος τῇ κακῇ πράξει ἢ δουλεύοντος.

XVI. — Περὶ χρήσεως.

1. Περὶ ταύτην πρῶτον δείκνυται, ὅτι τὸ χρῆσθαι τῆς θελήσεως ἐστὶν ἐνέργεια ὡσπερ πρότερον κινούσης, τοῦ δὲ λόγου ὡσπερ ὁδηγοῦντος, τῶν 15 δ' ἄλλων δυνάμεων ὡσπερ ἀποπληρουσῶν.
2. Δεύτερον, ὅτι τοῖς ἀνθρώποις μόνοις προσίκει, εἴπερ κίνησις ἐστὶν ἐφέσεως εἰς τι ἐν τῇ πρὸς ἕτερον τάξει, τὸ δὲ ἄλλο πρὸς ἄλλο τάττειν τοῦ λόγου ἐστίν.
3. Τρίτον, ὅτι οὐκ ἔστι τοῦ ἐσχάτου τέλους χρήσις, ἀλλὰ μόνον 20 ἀπόλαυσις.
4. Τέταρτον, ὅτι ἡ χρήσις ἔπεται τῇ αἰρέσει. f. 94

XVII. — Περὶ τῶν προστάγματι τελουμένων ἐνεργειῶν.

1. Περὶ τοῦτο πρῶτον δείκνυται ὅτι τὸ προστάττειν τοῦ λόγου ἐστὶν 25 ἐνέργεια· οὐ γὰρ ἔστι τὸ κινεῖν τὸν τυχόντα τρόπον, ἀλλὰ μετὰ τινος δηλώσεως καὶ παραγγελίας πρὸς ἕτερον, ἔπερ ἐστὶ τοῦ λόγου.
2. Δεύτερον, ὅτι μόνοις τοῖς ἀνθρώποις προσίκει.
3. Τρίτον, ὅτι τὸ προστάττειν τῆς χρήσεως προηγείται.
4. Τέταρτον, ὅτι τὸ προστάττειν καὶ ἡ τῷ προστάττειν ἐνέργεια τελου- 30 μένη μία ἐστὶν ἀνθρωπίνη ἐνέργεια ὡσπερ τι ὅλον· κατὰ δὲ τὰ μέρη εἰσὶ πολλά, ὡσπερ καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ πρώτως κινουόντος, ὡσπερ εἶδος οὔσα πρὸς τὴν τοῦ ὀργάνου ἐνέργειαν, μία ἐνέργειά ἐστὶν ὡς ἐν τι τὸ σύνολον, καίτοι γε ἀπλῶς οὐκ εἰσὶν ἕν.
5. Πέμπτον, ὅτι ἡ τῆς θελήσεως ἐνέργεια προστάγματι τελεῖται, ὅταν 35 τελείως προστάττη, τὸ δ' ἀτελὲς πρόσταγμα ἐκ τοῦ τὸν λόγον διαφόρως κινεῖσθαι συμβαίνει πρὸς τε τὸ ἐπιτάττειν, καὶ μὴ· ὅθεν μέσος δυοῖν ἀπολελειμμένος ὡσπερ κυμαίνεται καὶ οὐ τελείως ἐπιτάττει.
6. Ἑκτον, ὅτι καὶ αἱ τοῦ λόγου ἐνέργειαι προστάγματι τελοῦνται, ὅτι 40 ὁ λόγος ἐφ' ἑαυτὸν ἐπιστρέφει, καὶ ὡσπερ τὰς τῶν ἄλλων δυνάμεων ἐνεργ-

γείας τάττει ἑαυτῷ, δύναται καὶ τὰς ἑαυτοῦ· λέγω δὲ ὅσον κατὰ τὴν τῆς ἐνεργείας ἀποπλήρωσιν. Ὅσον δὲ κατὰ τὸ ἀντικείμενον, χρῆ διαίρειν· τῇ γὰρ τούτου παραθέσει δύο ἐνέργειαί· λόγου εἰσίν· τό τε τὴν περὶ τι ἀλήθειαν κατανοῆσαι, καὶ τοῦτο οὐκ αἰεὶ ἐστὶν ἐφ' ἡμῖν· συμβαίνει γὰρ δυνάμει
 6 τινὸς φωτός, ἢ φυσικοῦ, ἢ ὑπερφουῶς· καὶ τὸ τοῖς νοηθεῖσι συγκαταθέσθαι, ἅπερ, εἰ μὲν πρῶτα εἶεν ἀρχαί, οὐ προστάγματι ὑπόκεινται· οὐ γὰρ ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ συγκαταθέσθαι τούτοις, ἢ μὴ, ἀλλ' ἐν τῇ τῆς φύσεως τάξει. Εἰ δὲ τοιαῦτα εἶεν, ὥστε μὴ νικᾶν αὐτίκα τὸν νοῦν, ἀλλ' ἀνηρτημένην εἶναι τὴν συγκατάθεσιν αὐτῶν, ἢ τὴν διαφωνίαν, ὑπὸ προστάγματι πίπτουσιν.

10 7. Ἐβδομον, ὅτι αἱ ἐνέργειαί· τῆς αἰσθητικῆς ἐφέσεως προστάγματι
 f. 94^v | ὑπέκουσιν, εἰ καὶ συμβαίνει ποτὲ τὸν ἄνθρωπον μὴ θέλοντα ἐπιθυμεῖν, ὅμως ἐπιθυμεῖν διὰ τὴν τοῦ σώματος διάθεσιν, δι' ἧς κωλύεται ἡ αἰσθητικὴ ἔφεσις μὴ παντελῶς ἐπεσθαι· τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ λόγου, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος· „Ὅρῳ δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου ἀντιστρατευόμενον τῷ
 15 νόμῳ τοῦ νοῦς μου“. Τοῦτο δὲ συμβαίνει καὶ διὰ τὴν ἐξαίφνης κίνησιν τῆς ἐπιθυμίας.

8. Ὁγδοον, ὅτι οὐ καὶ ἡ τῆς φυτικῆς ψυχῆς ἐνέργεια ἐπὶ προστάγματι τοῦ λόγου ὑπέκει, ὅτι ὑλικωτάτη ἐστίν· διὸ καὶ ἐσχάτη πέφυκεν.

9. Ἐννατον, ὅτι τὰ τοῦ σώματος μέλη ὑπέκουσιν τῷ λόγῳ κατὰ τὰς
 20 ἐνεργείας ἀνθρώπων, ὡς φησὶν Αὐγουστίνος ἐν ὀγδόῳ τῶν ἐξομολογήσεων· ἐπιτάττει ὁ νοῦς τῇ χειρὶ κινηθῆναι, πλὴν τῆς καρδίας, ἧς ἡ κίνησις οὐ κατὰ θέλησιν ἀλλὰ φυσικῆ, καὶ διὰ τοῦτο ζωτικῆ λέγεται. Ἡ γὰρ ἀρχὴ τῆς σωματικῆς κινήσεως ἐκ τῆς καρδίας ἐστίν, καὶ ἡ ἀρχὴ ἐν ταῖς σωματικαῖς κινήσεσι κατὰ φύσιν ἐστίν, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν νοητῶν ἔχει καὶ τῶν
 25 πρακτῶν ἡ ἀρχή, κατὰ φύσιν οὐσα γνωρίμη καὶ ἐφετή.

Τὸ δὲ τὴν κίνησιν τῶν γεννητικῶν μελῶν μὴ ὑπέκειν τῷ λόγῳ, διὰ τὴν τῆς ἀμαρτίας καταδίκην ἐστίν, ὡς Αὐγουστίνος φησὶν, ὥστε δηλονότι τὴν ψυχὴν τῆς πρὸς Θεὸν παρακοῆς τὴν δίκην ἐν ἐκείνῳ τῷ μέλει μάλιστα ὑπόσχειν, δι' οὗ πραγονικὸν ἀμάρτημα εἰς τοὺς ὑστερον κάτεισιν. Ἄλλ' ἐπειδὴ
 30 διὰ τῆς τοῦ προπάτορος ἀμαρτίας ἡ φύσις ἑαυτῇ κατελείφθη, ἀφαιρεθέντος τοῦ ὑπὲρ φύσιν δώρου, ὅπερ θεόθεν τῷ ἀνθρώπῳ συνώκιστο, ἐντεῦθεν δεῖ θεωρεῖν τὸν φυσικὸν λόγον τῆς ἀνυποτάκτου τοῦ μέλους τούτου κινήσεως. Φησὶ τοίνυν ὁ Φιλόσοφος τὴν καρδίαν καὶ τὸ γεννητικὸν μέλος ἐκ τίνος φαντασίας κινεῖσθαι, καθόσον δηλονότι ὁ νοῦς καὶ ἡ φαντασία προτιθέασί
 36 τινὰ, οἷς ἐπονται πάθη ψυχῆς, οἷς αὖ ἡ τῶν μελῶν ἀκολουθεῖ κίνησις ἄνευ τῆς τοῦ λόγου ἐπιταγῆς, ἀλλὰ μετὰ τίνος φυσικῆς ἀλλοιώσεως. Ἰδίως δὲ τοῦτο συμβαίνει περὶ ταῦτα τὰ δύο μέλη, ἐπεὶ ἐκάτερον τούτων ζῶον
 f. 95 τί ἐστὶ χωριστόν, καθόσον ἐστὶν ἀρχὴ τῆς ζωῆς· | ἡ δ' ἀρχὴ δυνάμει ἐστὶ

τὸ δλον· ἡ μὲν γὰρ καρδία ἀρχὴ τῶν αἰσθήσεων· ἐκ δὲ τοῦ γεννητικοῦ μέλους πρόεισιν ἡ σπερματικὴ δύναμις, ἡ δυνάμει τὸ ζῶον δλον ἐστίν, καὶ διὰ τοῦτο ἔχουσι φύσει τινὰς ἰδίας κινήσεις· τὰς γὰρ ἀρχὰς ἀνάγκη φυσικὰς εἶναι, ὡς εἴρηται.

XVIII. — Περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν καθόλου.

1. Περὶ τοῦτο πρῶτον ζητεῖται καὶ δείκνυται ὅτι αἱ τῶν ἀνθρώπων ἐνεργεῖαι αἰ μὲν φαῦλαι, αἰ δὲ ἀγαθαί, διὰ τὸ ἔχειν τὴν τοῦ εἶναι τελειότητα, ἢ διὰ τὸ αὐτῆς ἀποδεῖν, ἐλλειπούσης τῆς λόγῳ ὠρισμένης ποιότητος, 10 ἢ τοῦ δέοντος τρόπου, ἢ τινος τοιούτου.

2. Δεύτερον, ὅτι ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἐνέργεια ἐκ τοῦ ἀντικειμένου ἔχει τὸ εἶναι τοιαύτη· ἐν γὰρ τῷ ἐννάτῳ τοῦ Ὁσηέ· „Ἐβδελύχθησαν ὡσπερ ἠγάπησαν“.

3. Τρίτον, ὅτι ἐκ τῶν περιστάσεων ἐστὶν ἡ ἐνέργεια ἀγαθὴ ἢ φαύλη· 15 καὶ τοῖς φυσικοῖς γὰρ οὐχ ὄλον τὸ προσήκον τῷ πράγματι· τῆς τελειότητος πλῆρωμα ἐκ τῆς οὐσιώδους ἐστὶ μορφῆς, ὃ δίδωσι τὸ εἶδος, ἀλλὰ πολὺ τι προστίθεται καὶ ἐκ τῶν ἐπεισιόντων συμβεβηκότων· ὅθεν εἴ τι τῆς προσήκουσης ἐνδέοι σχέσεως, ἔπεται κακὸν εἶναι. Οὕτω καὶ εἴ τι μὴ παρεῖη δέον ζητεῖσθαι πρὸς τὰς ὀφειλομένας περιστάσεις, πονηρὰ ἐστὶν ἡ ἐνέργεια. 20

4. Τέταρτον, ὅτι τὸ ἀγαθὸν καὶ κακὸν ἐν ταῖς ἀνθρωπίναις ἐνεργείαις διὰ τὸ τέλος ἐστίν. Ἐπὶ γὰρ τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας τετραπλὴν ἀγαθότητα δεῖ θεωρεῖν· μίαν μὲν κατὰ τὸ γένος, καθὸ δηλονότι ἐστὶν ἐνέργεια· ὅσον γὰρ ἔχει ἐνεργείας καὶ ὄντοτος, τοσοῦτον καὶ ἀγαθότητος· 25 ἄλλη δὲ κατὰ τὸ εἶδος, ἢ κατὰ τὸ οἰκείον ἀντικείμενον λαμβάνεται· τρίτη κατὰ τὰς περιστάσεις· τετάρτη κατὰ τὸ τέλος ὡσπερ κατὰ τὴν σχέσιν τὴν πρὸς τὸ αἷτιον τοῦ ἀγαθοῦ. Ἀπλῶς δὲ ἐστὶν ἡ ἐνέργεια ἀγαθὴ, παντὸς ἀγαθοῦ συνελθόντος· ἐκάστη γὰρ μερικὴ στέρησις αἰτία γίνεται κακοῦ.

5. Πέμπτον, ὅτι αἱ ἠθικαὶ ἐνεργεῖαι διαφέρουσιν εἶδει κατὰ τὸ ἀγαθὸν καὶ κακόν. Ὡς γὰρ καὶ ἐν τοῖς φυσικοῖς τὸ κατὰ φύσιν καὶ παρὰ φύσιν 30 διαιροῦσι τὸ εἶδος τῆς φύσεως· τὸ γὰρ νεκρὸν | καὶ τὸ ζῶν σῶμα οὐκ εἰσὶ f. 95 τῷ αὐτοῦ εἶδους· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ἀγαθόν, καθόσον ἐστὶ κατὰ λόγον, καὶ τὸ κακόν, καθόσον ἐστὶ παρὰ τὸν λόγον, διαιροῦσι τὸ εἶδος τοῦ ἠθους.

7. Ἰστέον δὲ ὅτι ἡ ἐνέργεια, κατὰ μὲν τὴν οὐσίαν αὐτῆς, ὑφ' ἐν εἶδος ἐστὶ· κατὰ δὲ τὰς ἐπεισοδιώδεις ιδιότητας, δύναται καὶ εἰς πλείω εἶδη 35 ἀνάγεσθαι, ὡς τουτὶ τὸ μῆλον κατὰ τὴν οὐσίαν ὑπὸ τὸν τοιονδὶ καρπὸν, κατὰ δὲ τὸ χρῶμα ὑπὸ τὸ λευκὸν τυχόν, κατὰ δὲ τὴν ὄσμην ὑπὸ τὸ εἶδος τοῦ εὐώδους περιέχεται.

8. Ἔτι, ἰστέον καὶ ὅτι εἰσὶ τινες ἐνέργειαι ἀδιάφοροι κατὰ τὸ ἑαυτῶν εἶδος, περὶ ὧν καὶ κρίνειν τολμηρὸν ἐστίν, ὡς Ἀύγουστίνος φησὶν· ἢ γὰρ στέρησις διπλῆ· ἢ μὲν ἐν τῷ ἐστερηθῆσθαι, ἢτις οὐδὲν καταλείπει, ὡς τυφλότης καὶ σκότος καὶ θάνατος, ἢς καὶ τῆς ἀντικειμένης ἕξεως τὸ δεκτικὸν ἀδύνατον εἶναι μεταξύ· ἢ δὲ ἐστὶν ἐν τῷ στερεῖσθαι ὁδὸς τις ὡσανεὶ πρὸς τὴν στέρησιν, ὡσπερ ἡ νόσος, καὶ αὕτη, καὶ τι καταλείπουσα, οὐκ αἰεὶ ἐστὶν ἄμεσος πρὸς τὴν ἀντικειμένην ἕξιν καὶ τοῦτον τὸν τρόπον τοῦ ἀγαθοῦ στέρησις ἐστὶ τὸ κακόν· οὐ γὰρ ὄλον τὸ ἀγαθὸν ἀναιρεῖ, ἀλλὰ τι καὶ καταλείπει, μέσον τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ. Τοῦτο καὶ Σιμπλικίος φησὶν ἐν κατηγορίαις.

9. Ἔτι, ἰστέον ὅτι πᾶσα ἄτομος ἐνέργεια ἢ ἀγαθὴ ἐστίν, ἢ κακὴ.

10. Ἔτι, ἰστέον ὅτι αἱ περιστάσεις δύνανται εἶδος τι ἀγαθοῦ ἢ κακοῦ συνιστᾶν ἐν ταῖς ἐνεργείαις, ὡσπερ τὸ ἐξ ἱεροῦ τόπου κλέπτειν ἱεροσυλίαν συνίστησιν· ἀλλὰ οὐ πᾶσαι· τὸ γὰρ μᾶλλον καὶ ἥττον περιστάσις ἐστὶ προστιθεῖσα τῷ ἀγαθῷ καὶ τῷ κακῷ, καὶ ὁμῶς οὐ διάφορον ποιεῖ τὸ εἶδος, ὡσπερ τὸ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐν λευκότητι διαφέρον οὐ διαφέρει κατὰ τὸ εἶδος τοῦ χρώματος.

XIX. — Περὶ τοῦ ἀγαθοῦ τῆς ἐνδον ἐνεργείας τῆς θελήσεως.

1. Περὶ τοῦτο πρῶτον δεῖ θεωρεῖν, ὅτι τὸ τῆς θελήσεως ἀγαθὸν ἤρτηται τοῦ ἀντικειμένου, τουτέστιν ἐκ τοῦ βούλεσθαι τινα ἀγαθὰ· ὡς γὰρ φησὶν ὁ Φιλόσοφος ἐν ἑκτῷ τῶν ἠθικῶν, δικαιοσύνη ἐστὶ καθ' ἣν τὰ δίκαια τινὲς βούλονται, ὡστε καὶ ἀρετὴ καθ' ἣν τὰ ἀγαθὰ, ἀγαθὴ δὲ θέλησις ἢ κατ' ἀρετήν. Ἄρα καὶ τὸ συμπέρασμα.

f. 96 2. Δεύτερον, ὅτι τὸ τῆς θελήσεως ἀγαθὸν ἐκ τοῦ ἀντικειμένου ἤρτηται μόνου, καὶ οὐ τῶν περιστάσεων.

3. Τρίτον, ὅτι ἤρτηται τοῦ λόγου· τὸ γὰρ ἀντικείμενον τῆς θελήσεως διὰ τοῦ λόγου ταύτη προτίθεται, νοηθὲν ἀγαθὸν ὃν καὶ τῇ καθολικωτέρᾳ δυνάμει τὸ καθόλου ἀντικείμενον, καὶ ὅτι τὴν τῆς θελήσεως ἔφεσιν ἀδύνατον γενέσθαι τοῦ ἀγαθοῦ, εἰ μὴ τοῦτο πρῶτον ὑπὸ τοῦ λόγου καταληφθεῖη.

4. Τέταρτον, ὅτι τὸ τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως ἀγαθὸν ἤρτηται τοῦ αἰωνίου νόμου.

5. Πέμπτον, ὅτι ἡ θέλησις ἢ διχονοοῦσα πρὸς τὸν πλανώμενον λόγον κακὴ ἐστίν, διότι ἐναντία τῇ συνειδήσει ἐστίν· συνειδήσις δὲ οὐδὲν ἐστὶν ἕτερον ἢ τῆς εἰδήσεως πρὸς τινα ἐνέργειαν προσαγωγή· ἢ δὲ εἰδήσις ἐν τῷ λόγῳ ἐστίν. Εἰ γὰρ καὶ ἡ τοῦ πλανωμένου λόγου κρίσις οὐκ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ὀρμάται, ἀλλ' ὁμῶς ὁ πλανώμενος λόγος τὴν ἑαυτοῦ κρίσιν προβάλλεται ὡς ἀληθῆ καὶ ἀκολούθως ὡς ἀπὸ Θεοῦ ὠρμημένην, παρ' οὗ πᾶσα ἀλήθεια.

6. Ἑκτον, ὅτι ἡ συμφωνοῦσα τῷ πλανωμένῳ λόγῳ θέλησις οὐκ ἐστίν

ἀγαθή, ὡσπερ ἡ θέλησις τῶν τοὺς ἀποστόλους ἀποκτεινόντων συνεφώνει μὲν τῷ πλανωμένῳ λόγῳ, ἀλλ' οὐκ ἦν ἀγαθή, ὡς ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην· „Ἔρχεται ὥρα, ἵνα πᾶς ὁ ἀποκτείνων ἡμᾶς δόξῃ λατρείαν προσφέρειν τῷ Θεῷ“.

7. Ἐβδομον, ὅτι τὸ τῆς θελήσεως ἀγαθὸν τοῦ σκοποῦ ἡρτηται, ὡς Αὐγουστίνῳ δοκεῖ, ὅτι τὸν σκοπὸν ἀμείβεται ὁ Θεός, κατὰ δὲ τοῦτο ἐστὶ τινος ἀμοιβή, ὅτι ἐστὶν ἀγαθόν. Διχῶς ἔχει πρὸς τὴν θέλησιν ὁ σκοπός· ἢ ὡς προηγούμενος, ὡσπερ ὅταν τις θέλῃ νηστεύειν διὰ τὸν Θεόν· ἢ ὡς συνών, ὡσπερ ὅταν τις καὶ δι' ἄλλην αἰτίαν θέλῃ νηστεύειν, καὶ μετὰ ταῦτα ἐπὶ τὸν Θεὸν τοῦτο ἀνάγῃ. Ἀδύνατον οὖν τὴν θέλησιν λέγεσθαι ἀγαθὴν, εἰ ὁ σκοπός, αἰτία ὧν τοῦ θέλειν, εἴη κακός· ὁ γὰρ διὰ δόξαν κενὴν βουλόμενος ἐλεημοσύνην διδόναι, | κατὰ τὸν τοῦ κακοῦ λόγον θέλει f. 96^v τὸ καθ' ἑαυτὸ ἀγαθόν, καὶ διὰ τοῦτο κακόν ἐστὶ, καθόσον ὑπ' αὐτοῦ θελητόν· ὅθεν ἡ τούτου θέλησις πονηρὰ ἐστίν. Εἰ δ' ὁ σκοπός ἐποιτο, τότε τὴν θέλησιν δυνατόν εἶναι καὶ ἀγαθὴν, καὶ διὰ τὸν ἐπόμενον σκοπὸν οὐ κακύνεται ἢ προηγησαμένη τῆς θελήσεως ἐνέργεια, ἀλλ' ἢ ἐπομένη. 15

8 (= 10). Ὅγδοον, ὅτι δεῖ τὴν τοῦ ἀνθρώπου θέλησιν αἰετὶ τῇ θείᾳ κατὰ τὸ θελητὸν ὁμοιοῦσθαι. Τὸ γὰρ θεῖον θελητόν, οἷον ἂν εἴη, γινώσκειν δυνάμεθα κατὰ τὸν κοινὸν λόγον· ἴσμεν γάρ, ὡς ὅπερ ἂν ὁ Θεὸς θέλῃ, κατὰ τὸν τοῦ ἀγαθοῦ λόγον τοῦτο θέλει, καὶ διὰ τοῦτο ὅς αὐτὸ θέλει καθ' οἰονδίτινα τοῦ ἀγαθοῦ λόγον, ἔχει θέλησιν ὁμοειδῆ τῇ θείᾳ θελήσει 20 κατὰ τὸν τοῦ θελητοῦ λόγον. Μερικῶς δὲ οὐκ ἴσμεν τί ὁ Θεὸς θέλει, καὶ ὅσον πρὸς τοῦτο οὐκ ἀνάγκη ἐξομοιοῦσθαι τὰς θελήσεις. Ἐν μέντοι τῇ καταστάσει τῆς δόξης πάντες ὄφονται ἐν ἐκάστῳ ὧν βούλονται τὴν τάξιν αὐτῶν πρὸς ἐκεῖνο ὃ βούλεται ὁ Θεὸς περὶ τοῦτο, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ εἰδικῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ ὕλικῶς ἐν πᾶσι τῷ Θεῷ τὴν ἑαυτῶν ἐξομοιώσουσι 25 θέλησιν. Εἰ δὲ θέλει τὴν καταδίκην τινὸς ὁ Θεός, ἐπεὶ οὐ τῷ λόγῳ τῆς καταδίκης καὶ τοῦ θανάτου· θέλει γὰρ πάντας μᾶλλον σωθῆναι· ἀλλὰ τῷ τοῦ δικαίου, ἀρκεῖ τὸ θέλειν τὸν ἀνθρώπον τὴν θεῖαν δικαιοσύνην καὶ τὸ τὴν τῆς φύσεως τάξιν τηρεῖσθαι.

30

XX. — Περὶ τῆς ἀρετῆς καὶ κακίας τῶν ἐξωθεν ἐνεργειῶν.

1. Περὶ τοῦτο τὸ μέρος, πρῶτον δείκνυται ὅτι τὸ ἀγαθὸν καὶ κακὸν προηγουμένως ἐν τῇ τῆς θελήσεως ἐνεργείᾳ ἐστίν, ἐπομένως δὲ καὶ ἐν ταῖς ἐξωθεν, ὅτι καὶ ἐν ταύταις διὰ τὴν τῆς θελήσεως ἐνέργειαν ἐστίν, εἰ θεωροῖντο τὸ ἀγαθὸν καὶ κακὸν ἐν αὐταῖς κατὰ τὴν πρὸς τὸ τέλος 35 τάξιν, ὅπερ ἴδιον ἀντικείμενον τῆς θελήσεως, τουτέστιν εἰ κατὰ τὸ γένος θεωροῖντο. Εἰ δὲ κατὰ τὴν ὕλην καὶ τὰς περιστάσεις, τουτέστι κατὰ τὴν τοῦ λόγου ἀντίληψιν, τὸ ἐν αὐταῖς ἀγαθὸν πρότερον.